

Munkebo – Odenses evige havnemulighed

Af *Ole Nederland*

For mindst tredje gang er Munkebo udvalgt til at være Odenses havneby.

Det nye projekt ved Lindø er påbegyndt i jubilæumsåret og skal være færdigt til brug i 1991. Ved placeringen på Munkebos vestside, i Odense fjord, vil der blive plads til skibe med en dybgang på 9 meter, eller betydelig mere end de dybeste steder ved østsiden, i den lavvandede fjord »Kerte«, hvor én havnehistorie endte sørgeligt i 1400-tallet og en anden 1570.

Nedenstående vil redegøre for oplysninger og slutninger, som lå til grund for en kronik i »Fyens Stiftstidende« den 12. maj d.å. i anledning af det seneste havneanlægs påbegyndelse.

At Munkebo er gammel søfartsby, er ingen nyhed – det har været strejft af alle Odenses lokalhistorier, senest »Odenses bys historie«,¹ og hovedsageligt har de holdt sig til tre breve fra Frederik II,² af hvilke det er fristende at tro, at sejladsen på Munkebo for alvor begyndte omkring 1570.

Det er imidlertid en misforståelse. Tværtimod betød en række begivenheder 1569–70 det endelige stop for en gammel sejlads gennem Kerteminde fjord til Munkebo.

En udredning må tage sit udgangspunkt, hvor de sparsomme dokumentationer findes, hvilket vil sige bagfra, og derfor bliver de tre kongelige breve nok en gang de første trædesten.

Af disse for sammenhængen uundværlige aktstykker véd man, at Odense-borgerne 1569 havde ønsket sig Munkebo som havn, og at baggrunden var deres pligt til at sende forsyninger til flåden under Den nordiske Syvårskrig 1563–70.

Ønsket blev gengivet i den kongelige bevilling marts 1570, som grundede sig på købmændenes klage over den lange landtransport til Kerteminde.

Man forstår godt, at afstanden kunne give grund til beklagelser, når man husker, at Åsum bro endnu ikke var bygget, og at datidens lande-

vejstrafik sinkedes af de utallige led, som måtte åbnes og lukkes, når en vogn skulle igennem. Der stod led alle vegne, hvor en vej gik gennem et vanggærde – derfor også ved grænsen mellem landsbyers jorder. På vejen fra Åsum til Munkebo var der desuden flere vandløb, man måtte over: Pilebæk, Kragvads å og Geels å (ved Døvad = Dybvad).³ Broerne de nævnte steder må være bygget senest samtidig med den første Åsum bro 1578⁴, mest sandsynligt dog før.

Naturligvis var det vigtigt at komme tørskoet over en å, men fra de gamle tingprotokoller kendes broernes elendige stand. Vedligeholdelsen af de første tre var overladt til de hårdt plagede bønder i Munkebo og Drigstrup sogne, som kun modvilligt og ved stadige retssager lod sig drive til at opfylde deres pligter.⁵

Når købmandsvognene fra Odense efter en lang turs strabadser endelig var nået til Kerteminde-fjordens inderste strand, har det været bittert at forestille sig endnu en hel mils besværligt rumleri langs kysten ad den opkørte vej til Kerteminde. Kongens letforståelige sympati læses da også af hans åbne brev 6. marts 1570, ved hvilket en udskibning fra Munkebo blev tilladt, men med den udtrykkelige klausul, at der ikke måtte drives handel af nogensomhelst art på stedet.

Afgørelsen har åbenbart ligget i luften nogen tid, og problemløs var den ikke, for en ladeplads ved inderfjorden nødvendiggjorde indgreb i Kerteminde, hvis lange, lave bro tilsyneladende har blokeret gennemsejlingen for ethvert større skib. Forud var derfor gået et brev til lensmanden 14. september 1569 med befaling om, at broen ved Kerteminde skulle gøres i stand med indretning som vindebro, så borgerne i Odense kunne komme igennem med deres »skuder og skibe«. Det hed sig ved den lejlighed, at udgifterne skulle dækkes ved det sædvanlige brokorn, betalt som afgift af oplandet i henhold til købstadsprivilegierne, foruden ved opkrævning af 4 eller 8 skilling fra de passerende fartøjer efter størrelse.

Trods løftet kan brevet ikke være kommet Kerteminde-borgerne synderlig tilpas, for det korte af det lange ville blive en beskæring af byens rettigheder, og oven i degraderingen kom både etableringsudgift og ulejlighed. Man véd fra andre steder, hvor svært kong Frederik havde ved at få påbud gennemført,⁶ og ved efterår har der været ringe forberedelsestid til et brobyggeri lige straks – ikke overraskende forstås det, at der ved begyndelsen af 1570 stadig intet var sket. I forbindelse med havnebevillingen i Munkebo repeteredes derfor i brev til Kerteminde borgerne nødvendigheden af en bred vindebro, som borgerne efter ombygningen selv skulle have pligt til at vedligeholde. Det nye brev var afsendt 5. marts og gentog præmisserne fra brev nr. 1, men undlod tilladelsen til en afgift fra skibene. Måske en forglem-

Udsigt fra Galgeholmen mod Munkebo ved begyndelsen af dette århundrede. Foto: J. Larsen.

melse, men ganske sandsynligt i stedet et ønske om ikke at genere Odense-købmændene, som altså heller ikke blev belemret med vedligeholdelsen.

Og Kerteminde oppebar jo sit brokorn, stod der.⁷ Underforstået vel: I ser nok, at der absolut ikke er nogen undskyldning for at trække den sag mere i langdrag.

I det hele en noget pågående stil over for kerteminderne, som efter alt at dømme indtil da havde haft storartet undskyldning i en særlig streng vinter og må have opsparet betydelig vrangvilje mod projektet som helhed.⁸

I præsteindberetningen til Ole Worm 1623⁹ citeres ganske lidt af en smædelse, der omtaler Munkebo-havnens bygning og giver en forbløffet forklaring på en eklatant fiasko: Odense Mænd de Vise/Bygde Bro paa Ise,/Gante Bro som Galgen stod.

Skønt unægtelig noget lakonisk, stedfæstes havneanlægget her til Galgeholmen tæt ved Munkebo, hvor birketingets rettersted efter traditionen engang befandt sig.

Iøvrigt gengiver indberetningen, hvad præsten havde indhentet af efterretninger, og uddyber dermed visens udsagn. Ifølge ordlyden havde præsten først tålmodigt ransaget de tre sognebyer for nævneværdige historiske levn, som han var bedt om det, men længe uden resultat. Da var det, han omsider var kommet under vejrs med, at der engang havde eksisteret en havn ved Munkebos søndre strand, opført af Odenses borgere – den måtte have Worms interesse. En bro skulle efter sigende være gjort ud til dybt vand, hvor store skibe kunne lægge til, og tilhugget af rigeligt tømmer. Al bekostning havde imidlertid været omsonst – broen var under opførelsen letsindigt lagt hen over isen, eller også har samme is på anden måde forhindret færdiggørelsen. I

hvert fald var frosten tydeligt til gene længe efter, at foråret ud fra normale beregninger skulle være begyndt. Til sidst brød isen dog op, og da havde bygmestrene i sandhed længe udfordret skæbnen uden at være kommet videre. En storm må have rejst sig, og dele af den nye bro førtes angiveligt væk, mens resten sank i dybet. Noget lå der endnu, var det fortalt.

Ikke al mystik om det uheldige havnebyggeri kan fjernes, for kongens ordre om en gennemgribende ombygning af Langebro har næppe været begrundet i rent interimistiske planer i Munkebo, og man har svært ved at tro, at Odense-borgerne var til sinds at opgive det hele efter et enkelt uheld i forårsstormen. At dømme efter præstens beretning var de anvendte tømmermængder imponerende, hvad hjemmelsmanden let kan have oplevet ved selvsyn. Altså helt igennem et seriøst forehavende, som burde være begyndt forfra, når vejret tillod det.

På den anden side huskes det, at anledningen til byggeriet havde været den igangværende krig. Nok var der ved forår 1570 intet umiddelbart ønske hos kongen om en afslutning, og både hær og flåde kom i aktivitet den sommer, men håbløsheden bredte sig, og 13. december samme år sluttedes freden i Stettin.

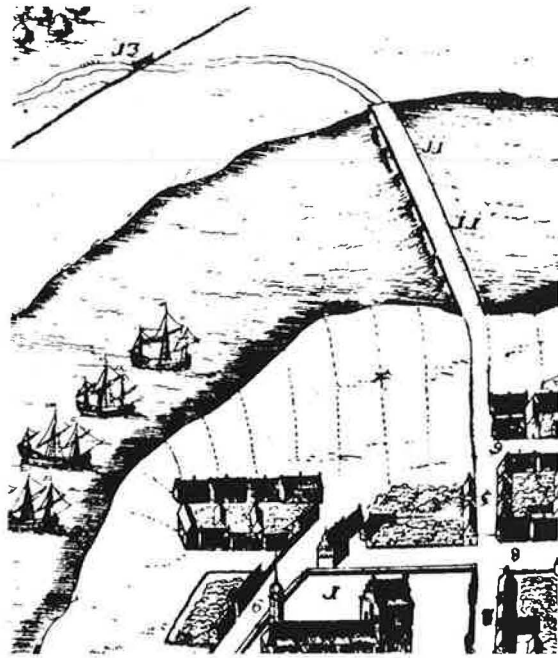
Det må postuleres, at den projekterede Munkebo-havn 1570 aldrig blev færdig, og at der heller ikke kom nogen vindebro i Kerteminde.

»Odense bys historie« mener noget andet og har tolket et bropenge-regnskab fra Kerteminde 1640 som en udskibning igennem Langebro, der langt frem i tiden har spillet en vis rolle.¹⁰

Det er i den sammenhæng væsentligt, at Munkebo-præsten, som nær ikke havde fået en omtale af havnen med i det afsendte, var hr. Eiler Jacobsen, der ved kaldelsen til Munkebo så tidligt som 1608 var kommet fra rektoratet i Kerteminde.¹¹

Ikke blot har skibsbroen i Munkebo ved hans tiltrædelse forlængst været borte, men gennem alle årene frem til 1623 har præsten ikke med et ord hørt den nævnt. Det er yderligere umuligt, at han under sit Kerteminde-ophold i tiden forud kan have set skibe fra Munkebo gå gennem Langebro.

Desuden: Biskop Jacob Madsen nævner ikke i sin visitatsbog omkring 1600 noget om skibsfart fra Munkebo. Og da Åsum bro 1578 bevilgedes efter andragende fra magistraten i Odense, anførte kongens brev i sin begrundelse alene den bekvemmere forbindelse til Kerteminde og Hindsholm. At også afstanden til Munkebo ville være forkortet, havde med sikkerhed fået en omtale, hvis stedet – kun 8 år efter byggetravlheden i Munkebo – havde været et mål for Odenses købmandsvogne.⁴

Peder Hansen Resens gengivelse af Kertemindes sydlige udkant med skibsbroen (»Jordbroen«) og Langebro 1677.

Tilbage er spørgsmålet om vindebroen – de skibe, der er nævnt i 1640-regnskabet, kunne teoretisk have haft forbindelse med andre lokaliteter i fjordområdet.

Men også den mulighed må afvises. Det behandlede regnskab fra 1640 ligger – trods arkivbetegnelsen – i en pakke med oversigter for meget andet end Langebro, hvoriblandt materialer og arbejds løn til Vestergade Port og Hindsholm Port, grøfter og gærder ved byen osv. Og hvad angår begrebet »bro«, omfattede det i Kerteminde bl.a. *skibsbroen* og »Langebro«, hvis navn brugtes ved midten af 1600-tallet (jf. andre af regnskabspapirerne), men ikke en eneste gang findes i 1640-regnskabet, f.eks. ved omtale af udgifter til reparation af en mulig vippe- eller hejseanordning. Det er rigtigt, at oversigten i sin forsidetitel har en tilføjelse, der siger »Langebro«, men skriften røber sig selv til at være fra dette århundrede, formentlig påført af en nulevende. Opgørelsen uden den forvirrende tilføjelse hedder: »Byens Regnskab på Jordbroen, Indtægt fra den 20. Juli og til den 16. December 1640«. Den er notorisk et bropengeregnskab, men utvivlsomt i betydningen »regnskab for bolværkspenge«. ¹² Blandt de indgæede afgifter ses 1 mark fra købmændene på Skovsbo, Rørbæk og Lundsgård for udførsel

af 17 tønder æbler. Skibet, som har indtaget den last, er sendt af sted fra Kerteminde – andet ville være utænkeligt.

Den ældste afbildning af Langebro er Peder Hansen Resens på Kerteminde-prospektet 1677. Desværre siger den meget lidt om broen 30–40 år forinden, fordi der under svenskekrigene anrettedes store ødelæggelser på den;¹³ men har genopførelsen bragt den tilbage til dens forrige skikkelse, var den i 1640 fast bro, for sådan er den vist.

Bjerge herreds tingprotokoller, som gengiver småt og stort fra egnens dagligliv 1649–66, nævner absolut intet om skibsfart på fjord eller nor.

Tiden før 1570

Med hele denne udredning er yderste ynkkelige lag af Munkebos søfartshistorie pillet af, men der er mere indenunder.

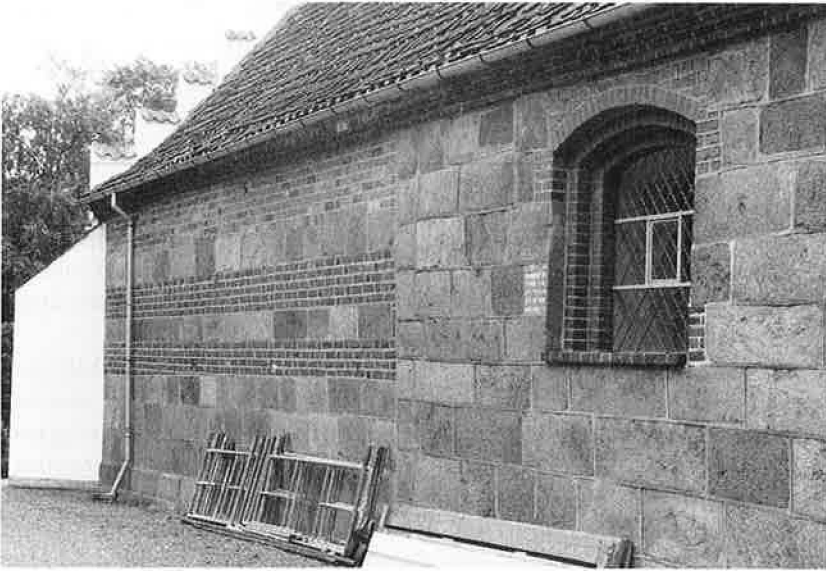
Provst Bøgh vidste i sin egnsbeskrivelse ca. 1770, at Odense-købmændenes gamle vej til Kerteminde gik om ad Munkebo, men måtte nøjes med at gætte på Munkebo som områdets gamle havneby (»Fjorden oversvømmede saa ofte Munkebo Gade, hvor Vandet er undertiden færdig at gaa lige ind i Husene til Folk for ligesom selv personlig at fordre dem som sine nærmeste Naboer ud til sin Besigtigelse og Besejling«).¹⁴

Biskop Engelstoft udkastede 1884 den tanke i sin behandling af Munkebo sogn, at de driftige benediktinermunke fra Odense allerede i Sct. Knuds-klostrets første tid kan have anlagt en bod eller nogle boder for fiskeri og udførsel »på dette så gunstigt beliggende sted«.¹⁵

Formodningen støttes kraftigt af en trætte 1552 om retten til bundgarn og vådsteder ved Munkebo »fra Arrilds tid«. Trættens ene part var prioren i Sct. Knuds Kloster. (Vedel Simonsen om året 1552).

Pastor Orla Pedersen, Munkebo, har fulgt tanken op ved skriftlig omtale af kirkebygningen i Munkebo, der i modsætning til de omkringliggende er opført i kvadersten, som om den af sin bygherre var tænkt klasseret et nummer højere.¹⁶

Desværre er der ikke mange af de gamle klosterbreve tilbage,¹⁷ men det lader sig gøre at opstille en smule statistik om klostrenes gods på grundlag af senere materiale. Nok var alle klostrene ved reformationen overgået til kongen og Sct. Hans kloster derefter officielt benævnt Odensegård (hovedsædet for Odensegårds len, hvortil Bjerge herred hørte), men de gamle navne sad dybt i folk, og endnu i matriklen 1664 er det overvejende klosternavnene, der er brugt ved opregning af ejerskabet. Oversigten viser, at munkene har haft ret omfat-

Munkebo kirke med sin smukke kvaderstensmur. Ved erstatning af det romanske kor omkr. 1450 med et tofags langhuskor må byens endnu bewarede position være markeret.

tende besiddelser i herredet, men først og fremmest i byer nær vandet. Mens de ikke har ejet gårde eller huse i Revninge, Urup, Tvinde, Kølstrup, Kertinge, Kejrup, Birkende, Marslev, Hølev, Bullerup eller Trellerup, har de haft 2 gårde i Hundslev, 7 af varierende størrelse i Ladby og Kørsinge, 1 gård og 1 hus i Agedrup, 4 gårde og 3 huse i Vester Kærby, 3 gårde i Drigstrup, 1 i Over Kærby og 1 i Lille Viby. Men Munkebo sogn topper statistikken stort – i Dræby ejedes 7 gårde og 5 huse og i Munkebo 12 gårde og 15 huse. Af de resterende 5 gårde her var én præstens og en anden provstens.¹⁸

Tallene som udtryk for tilstandene i katolsk tid kan kun være vejledende, for der er sket ændringer siden, hovedsagelig ved, at kongen pantsatte og afhændede af godset for at skaffe penge til sine krige. Kun undtagelsesvis er gårde eller huse kommet til i tiden efter 1536 (men det er dog sket).¹⁹

Som bekendt regner man med, at bønder gennem 1300-tallet i tusindvis gav sig ind under en godsejer for at undgå skatteplyndring. Derved opstod afhængighedsforholdet, som først senere blev en plage. En del af forklaringen på det omfattende klostergods i Munkebo skal muligvis søges her, men fra begyndelsen må munkene have gjort

sig bemærket i sognet på anden vis – så at sige have været den bestående mulighed for et fæsteforhold – ellers er det svært at forstå den åbenlyse forskel mellem klostergodsets størrelse i Munkebo og f.eks. Birkende. Fromme gaver i form af jord eller gårde kan kun være en delvis forklaring – sammenhængen med vandets nærhed er for iøjnefaldende. Snarest har de tidligste munkeaktiviteter derfor at gøre med fiskeriet og udskibningen, som tænkt af Engelstoft.

Munkebos navn ses i Kong Valdemars Jordebog som »Munkebot-hæ«, hvad alle eksperter er enige om at oversætte ved flertals ejefald af »munk« + »boder«. ²⁰ *Hvilken slags boder* er således eneste åbne spørgsmål – det er givet, at de var munkenes.

Meget tyder på, at det drejer sig om de 15 huse, som 1664 blev opført i matriklen som klosterejendom, og som stadig findes, omend utvivlsomt efter et utal af ombygninger. Af disse 15 adskiller 9 sig ved at være rækkehuse langs stranden nær nuværende Munkebo kro. Indtil den nyeste tids reguleringer gik vandet helt herop, så langt, at det stort set kun var gennemfartsvejen (nu »Fjordvej«), som skilte husene med deres haver fra vandkanten. De kendes allerede fra tiden lige før Carl Gustavskrigen og er med sikkerhed ældre. ²¹

Ordret læses i Bjerger herreds tingprotokol for 19. maj 1656: »I dend lengde i Muncheboe di 9 boder er Vdj, ehr Sex deraff øde –«.

De samme boder optræder senere igen og igen, omtalt som rækkehuse og med opgivet antal – derved lader netop de sig identificere. Ejeren, som har taget initiativet til synsforretningen, er hver gang *Sct. Hans Kloster*.

Altså uimodsigeligt en omtale af *Munkeboder*.

Erland Porsmose karakteriserer de pågældende huse (i dag kaldet »fjordhusene«) som helt usædvanlige for en landsby og tager ikke i betænkning at sætte dem i forbindelse med Munkebo som fortidig ladeplads. Det samme gælder hele Munkebos anlægsmønster ned mod vandet, almindeligt for købstæder, men aldeles atypisk for landsbyer, der som nabobyen Drigstrup normalt er placeret midt i deres område. ²²

Det betyder, at Munkebo fra første begyndelse (tidsfæstet til ca. 1100) af sine grundlæggere helt bevidst har været planlagt som søfartsby. Og grundlæggerne var jo munkene, som derfor må være dem, der har haft brug for udskibningsstedet.

At Munkebo kan have haft status som noget mere end en landsby, antydes yderligere af indholdsfortegnelsen til de fynske herreder i Kong Valdemars Jordebog 1231, hvori byens navn er stillet ved siden af Bjerger herreds, omtrent som Middelfart i Vends herred eller Fåborg i Sallinge herred.

De gamle bådkaise ved kroen med de bagvedliggende fjordhuse omkring århundredskiftet. Efter foto af Munkebo-maleren Lars Rastrup.

Men mere end noget andet er det et indicium, at Munkebo i middelalderen var center for et birk omfattende egnen mellem Geels å og Tårup strand. Oprindeligt har også Kerteminde hørt med, dog under forudsætning af, at birket eksisterede inden 1413, da byen fik sine købstadsprivilegier.²³

Tidspunktet for birkets etablering kan ikke præciseres, men det er fristende at tro på perioden før 1231, jf. omtalen i jordebogen. Kertemindes opland omfattede 1441 ikke Munkebo,²⁴ hvilket overfladisk betragtet er påfaldende (Drigstrup var dog med), men bliver indlysende, hvis området ved fjordens munding (»Kerte«s minde) selv havde været en del af det stadig eksisterende birk.

Det må anses for sandsynligt, at Munkebo – i hvert fald i forhold til Kerteminde – har haft en førstefødselsret til egnens skibsfart. Vigtige fingerpeg er beliggenheden i den trygge inderfjord og begivenhederne omkring 1570.

I 1570'erne var birket et hensygnende retsområde, hvilket nok kan have haft at gøre med den gamle forbindelse til de nedlagte Odenseklostre, men – mere afgørende – desuden med den omstændighed, at grundlaget for Munkebos trivsel var væk – skibene brugte Kerteminde.

Noget ejendommeligt virker det, at Galgeholmen 8 år inden birkets nedlæggelse kunne inddrages i det mislykkede havnebyggeri.

Om nedlæggelsen af Munkebo birk fortæller Frederik II's befaling til lensmanden for Odensegård, Jørgen Marsvin.²⁵ Befalingen afsendtes 5. juni fra Odense, hvor kongen som sædvanlig under Odense-besøg må formodes at have opholdt sig på Sct. Hans kloster og højst tænkeligt har været i selskab med stedkendte (og måske rigeligt beskænkede!), der har gjort sig lystige over tilstandene i Munkebo. Befalingen lød på straks at afskaffe birket, da det var meget ringe, ikke over 12 bønder, og der næppe var så mange, at de kunne holde ting, hvis en fælding skulle overgå dem. Birket forlangtes henlagt til nærmeste herred og henlæggelsen forkyndt på landstinget og birketinget.

Dagsordenen for Munkebo tings sidste møde ved midsommer 1578 kendes derfor helt undtagelsesvis, og siden deltog bønderne fra Munkebo og Drigstrup sogne i Bjerge herredstings møder på den anden side af noret.

Det skal indrømmes, at de fynske bønders situation i slutningen af 1500-årene er dårligt belyst, men at der i Drigstrup, Over Kærby, Lille Viby, Bregnør, Trellerup, Dræby og Munkebo ikke skulle have boet de omtalte 12, kan sammenholdes med, at antallet af små og store gårde de syv steder var ca. 75.²⁶

Et birk kunne oprettes for krongods, adelsgods eller gejstligt gods. Adelige ting holdtes ofte ved herregården, de gejstlige i hvert fald nogle steder foran kirken.²⁷ Da Munkebos marknavne ikke røber et tingsted uden for byen, må man tro, at tingets møder her har fundet sted, hvor kirkens parkeringsplads i dag befinder sig.²⁸

I middelalderen holdtes domsmøder under åben himmel – det var nærmest en principsag, for derved var der også reel åbenhed om tingets virksomhed. Landstingene kom under tag i slutningen af 1500-årene, og i det følgende århundrede fulgte de lavere rangerende herreds- og birketing med – man må have opdaget genvordighederne ved at få ført protokol (som det nu forlangtes), når frosten bed i fingrene. Der findes i dag intet som helst nedskrevet på Munkebo ting.

Alt det foregående kredser om Munkebo som et sted, der må have haft status omtrent som en købstad, men der mangler unægtelig den sidste lille overbevisende detalje.

Artiklens væsentligste budskab bliver derfor publiceringen af et skriftligt bevis.

Tidligere beskrivelser af Munkebo sogns historie bygger på studierne foretaget af biskop Engelstoft, som for sit vedkommende måtte nøjes med en privat konklusion om, at Munkebo sandsynligvis engang

har oplevet et lignende handelsrøre som det, der senere fandtes i Ker-teminde.²⁹

Engelstoft har ikke haft mulighed for at kende et gammelt tingsvidne fra Munkebo, som tidligere gemte sig i Rønninge Søgårds godsarkiv, men er udtaget og henlagt i landsarkivets samling »Topografica«, at dømme efter en arkivpåskrift i tiden omkring århundredskiftet. Ingen har øjensynlig interesseret sig for det siden, og dog åbner det på én gang for en viden om birketingets nære forbindelse med Munkebo by, om byens anseelse og om tilbagegangen mod middelalderens slutning. Måske er det desuden fynsk aldersrekord for eksisterende tingdokumenter.

Det daterer sig fra 1470.

Indholdet er ret trivielt om en sag fra 18. juni i nævnte år, da Hans Pallisen fra Dræby fik et byggested i pant indtil 1570, og det må desuden tilstås, at det originale dokument er borte – papiret, som det findes, er kun vidisse (afskrift) 1569 af originaldokumentet. En beklagelig detalje, som f.eks. lukker af for kendskabet til, hvordan Munkebos birkesegl har set ud. Det er omtalt i teksten og har siddet på det oprindelige papir. Man må nøjes med bevidstheden om, at det har eksisteret – Rigsarkivet ejer det ikke i sin samling.

Indholdsmæssigt er afskriften pålidelig nok – det borger tre mænds underskrift for. Og mere interessant end sagen selv er de oplysninger, som dokumentet afleverer med venstre hånd: Munkebo har haft tingdag om mandagen. Det vil sige samtidig med herredstinget i Kølstrup. Til stede ved tingsvidnets affattelse var otte mænd, som alle var fra Munkebo. Tallet 8 svarer til herredstingets krav; og syv kunne accepteres – faldt det derunder, måtte tingmøde aflyses.³⁰

Men forud for de otte mænd er nævnt en vis Hans Svendsen, som er tekstens absolutte sensation: Han er nævnt som Munkebos byfoged.

Det må erindres, at byfogeder var de kongeligt udnævnte embedsmænd, der for mindre købstæder forenede dommer- og borgmesterembede i deres person. Dommer ses Hans Svendsen at have været i sit forsæde på birketinget, og som byens øverste kan han kun have optrådt på et sted, der har fungeret som »købing« eller handelsplads.

Sammenkædningen af Hans Svendsens to funktioner overbeviser effektivt om, at gisninger vedrørende birketingets plads inden for den egentlige bygrænse har været rigtig.

Munkebo har måske aldrig været købstad og findes ikke nævnt en eneste gang i de kendte kongelige aktstykker fra ældre tid (således som det adskillige gange er tilfældet for Kerteminde).³¹ Men vareudveksling og markedsfunktioner har fundet sted,³² hvilket kan have været kendt for Frederik II, da han 1570 gav sin havnebevilling, men

fundt anledning til at forbyde, at nogen handel ved den tid kunne finde sted.

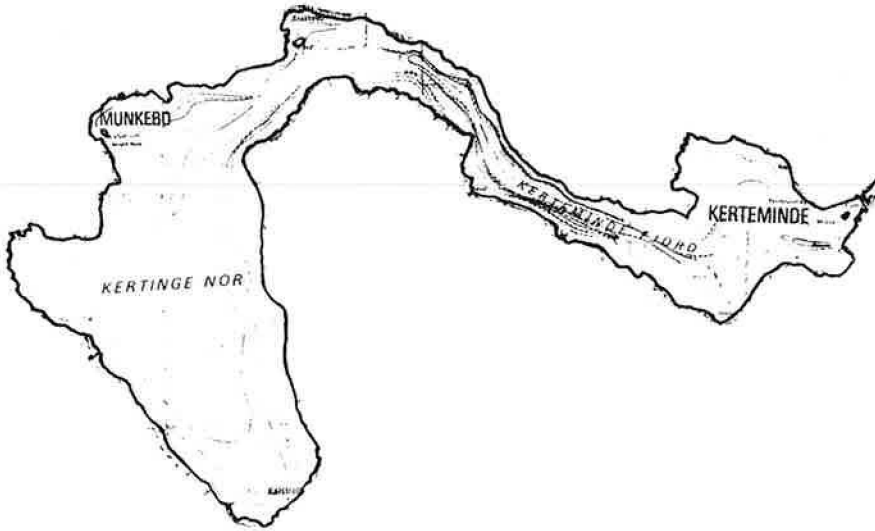
En bys størrelse var ikke afgørende for, om den kunne være købstad, for ingen af de danske byer i middelalderen var, hvad man i dag forstår ved »store«. Deres betydning var hovedsagen, og ved bekendtskabet med Hans Svendsen kan der ikke længere herske tvivl om, at Munkebo i et par århundreder har haft den ikke ubetydelige rolle at være udskibningshavn for Odense, sådan som alle indicier har forsøgt at bevidne det. Biskop Engelstofts slutninger om et handelsrøre i Munkebo har været rigtige. Som Stigs Bjergby på Vestsjælland eller Herrested på Østfyn har Munkebo længe været på vej op, men er gået i stå af ydre årsager.³³

Disse standsende ydre årsager har i Munkebo ret sikkert været anløbsforholdene – nogen havn i moderne betydning fik byen nemlig næppe nogen sinde. Fra Galgeholmen og ind til fjordhusene har der været så ringe vanddybde, at ingen fragtskibe er kommet nærmere end ca. 100 meter fra land. Herfra kan man tænke sig, at pramme har besøgt lastning og losning, som det er sket f.eks. ved Ribe i tidlig middelalder.

Den dag i dag eksisterer der ikke noget officielt søkort over Kerteminde fjord, men Munkebo-fiskere kender forløbet af en sejlrende, der fra Galgeholmen går østpå mod snævringen og har en dybde af et par meter.³⁴ Her har middelalderens fragtskibe med Odense-last haft deres sejlroute. Kom de udefra, havde de rimeligvis hjælp af et sømærke ved Ladby og ved nuværende Snekeled, hvor udskiftningskortet nævner en ås som Høvekors Agre, oversat som »agrene ved det høje kors«.³⁵ Et tredje mærke må have stået på Korshøj, som ret præcis angiver sejlretningen på det sidste stykke til Galgeholmen.

Med den sikre konstatering af en middelalderlig søhandelsby ved fjordens inderkyst lyder også historien om Middelgrunden / »Melen« tillidsvækkende:

Middelgrunden, der stikker op som en lille holm i fjordmundingen, er set af alle, der har passeret Langebro i Kerteminde. I »Cartha«, Kerteminde museums årsskrift, 1985, beskrives den af K. Nielsen, som véd, at den består af meget groft grus, og kan viderebringe overleveringen om, at dette grus i sejlskibenes tid blev brugt som ballast. Det kan imidlertid tilføjes, at gamle kertemindere ikke blot taler om de sejlskibe, der gik til og fra Kerteminde, men også om dem, der for århundreder siden skulle videre til Munkebo. Ankommende skibe uden fragt kastede deres ballast inden turen ind gennem fjorden, og skibe, der ankom udefra med last, men vendte tomme tilbage indefra, tog ombord, hvad de behøvede, før kursen igen sattes ud over havet.

Ikke soslangen ved Loch Ness, men Kertemindes fjord og Kertinge nor, som også stadig er fulde af mysterier. En del er afdækket ved viste opmåling og kort fra Fyns Amtskommunes Vand-/Miljøafdeling 1987. Over en længere strækning har fjorden en dybde af 6 meter; noret når maksimalt 2½–3 meter.

»Melen« har gennem de senere år været genstand for arkæologiske undersøgelser, og historien om stedet som sejlskibenes ballastdepot støttes af kridtpibefund på nordsiden.

Nogen problemløs sejlsad ad den krogede fjord til Munkebo har det ikke været for skipperne, som i dårligt vejr løb stor risiko for at støde på grund. I takt med, at skibene blev større, har udviklingen været en kamp imellem, hvad Odense-købmændene egentlig foretrak, og hvad skipperne i længden ville finde sig i.

Og i lighed med andre steder må man tro, at mange af de unge købmænd selv har sejlet som skipper.

Selv om afskriften af tingsvidnet 1470 er et århundrede yngre end originaldokumentet, har også det interesse, blandt andet ved de tre underskrivere, som alle har vedsat deres segl. Den ene er præsten i Munkebo, Hans Laursen, den anden en Munkebo-person ved navn Hans Lund, men med uklar kompetence,³⁶ og den tredje Bjerger herredsfoged.

At fogeden fra Kølstrup har optrådt også på nordsiden af fjorden, må opfattes sådan, at Munkebo ting 9 år før sin nedlæggelse har været forestået af ham. Det passer perfekt i et mønster, der i forvejen tegner sig ved kendskabet til deltagelse i Christian III's hyldning 1535 af tre mænd fra Munkebo og én fra Drigstrup. Ved den lejlighed indstillede

de fire sig med fogeden fra Bjerger herred, i fællesskab med hvem de må have repræsenteret Munkebo birk.³⁷

Munkebo byfogedembede har derfor rimeligvis været nedlagt omkring år 1500, uden tvivl som følge af byens stærkt svindende betydning i den ulige konkurrence med Kerteminde.

Man har peget på blokeringen af fjordmundingen ved en bro som det afgørende knæk for Munkebo, men meget tyder på, at Langebro er bygget senere end hidtil antaget, og at den »bro«, Kerteminde tidlige privilegier taler om, har været bro i en af de betydninger, der ikke længere bruges.³⁸ Købstadsrettighederne til Kerteminde 1413 blev nemlig ikke ensbetydende med en pludselig overtagelse af al sejlads fra Munkebo. Skipperne på de største af skibene har utvivlsomt foretrukket at gå til kaj i Kerteminde, hvor alting var mere regulært, men mange af de mindre skibe er fortsat kommet til Munkebo – ellers ville Munkebos byfogedembede ikke være opretholdt forbi år 1470. Og efter oplysninger i indberetningen til Ole Worm havde Munkebos mislykkede havn 1570 som nævnt også været beregnet for »store« skibe, der altså endnu ved den tid har haft vand nok under kølen, når skipperne ellers var påpasselige nok.

Det er forbløffende få arkæologiske fund, der er gjort til belysning af Munkebos middelalderhistorie. Stiftsmuseet ejer intet, og lokalt må man stort set nøjes med rygter om møntfund, som naturligvis ville være af overordentlig betydning. I haverne ned mod den tidligere strand ud for kirken er fundet menneskeknogler, som kan have forbindelse med birkets rettersted på den nærliggende Galgeholm.³⁹

Trods en beskedent afdækning af fjordens historie resterer således utallige spørgsmål, hvoraf følgende har høj prioritet:

Kan der skaffes bevis for Tore Nybergs teori om, at vikingerne trak deres skibe over land i Munkebo sogn (Dræby), fra Kerteminde fjord til Odense fjord?

Hvordan placeres Ladby-skibet i sammenhængen, og hvad har Ladbys rolle været som det udskibsningssted, navnet synes at røbe?

Betyder de talrige oldtidsfund i Munkebo-området, at der har været sejlet her, så længe der har boet mennesker i Danmark?

Måske vil svarene komme med det storstilede arkæologiske projekt, som skal finkæmme Kerteminde-egnens kystområder, mens den seneeste havn tager form ved Lindø.

Noter

1. Bind 2, 1984, s. 26 og 73.
2. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, i Uddrag, København 1896.
3. Broen over Geels å ved Dræby kaldes i dag Døves bro, men ses i Bjerge hrd.'s tingprotokoller (1649–66, L. A., Fyn) som Døwadzbroe (16/6 1651) og Dybevadzbroe (27/7 1663).
4. Fr. IP's brev 19/6 1578, Kancelliets Brevbøger (se note 2).
5. Således 1/7 1650, 4/11 1650, 1/9 1662 og 17/7 1663. Vedligeholdelsen af Åsum bro varretoges af bønderne i 4 herreder, herunder Bjerge hrd. med dets 8 sogne (25/6 1649 og 8/10 1649). Se note 3.
6. Se f.eks. H. St. Holbeck: Odense Bys Historie, 1926, s. 226 ff.
7. Liste over brokornets ydelse af oplandssognene: Kerteminde magistrat, Regnskaber fra Langebro, 1632–1771, L. A., Fyn.
8. Vinterens karakter fremgår af hændelsesforløbet ved opførelse af skibsbroen i Munkebo, som nødvendigvis må tidsfæstes til foråret 1570, jf. indberetningen til Ole Worm (se note 9).
9. Præsteindberetninger til Ole Worm II, Landbohistorisk Selskab, København 1974.
10. Bind 2, s. 26.
11. Efterretninger om Præster siden Reformationen i . . . Munkebo, ved Pastor G. Strøm, Samlinger til Fyens Historie og Topographie V, 1871, s. 359.
12. »Bro«-begrebet anføres 29/8 1460 i Christian I's brev til Kerteminde (L. A., Fyn, Pergamentsamlingen); men som eksempel på ordets brede dækning kan nævnes fra Bjerge hrd.'s tingbøger, 17/8 1663: »Jordbroen schall gandsche omleggis fra Hundzleff och till Marsleff March«. I bropengeregnskaberne for Kerteminde 1632–1771 (se note 7) er udtrykkeligt nævnt »Brokorn til Kerteminde Broer« – altså ikke kun Langebro (opgørelsen for 1698).
13. Kragh: Kerteminde 1413–1913, s. 35.
14. Beskrivelse over Bierg-Herred i Almindelighed og Kierteminde og Drigstrup Sogne i Særdeleshed . . ., forfattet af Provst Nicol. Seidelin Bøgh, Sognepræst i Kierteminde 1746 til sin Død 27.8.1778. Kerteminde museum.
15. Munkebo Sogns Historie, Samlinger til Fyens Historie og Topographie, 1884 (bd. 9), s. 350–85.
16. Lokalposten, Munkebo, 20/7 1967.
17. Om klosterarkivernes sørgelige skæbne fortæller L. S. Vedel Simonsen i Bidrag til Odense Byes ældre Historie, I, s. 24.
18. Matriklen 1664, Bjerge Herred, i Rigsarkivet.
19. Således 5 gadehuse i Dræby, der 21/7 1656 var gods under Odensegård, men tidligere havde tilhørt Hans Oldeland (omtalt af biskop Madsen i hans visitatsbog), jf. Bjerge hrd.'s tingbøger under nævnte dato.
20. Danmarks Stednavne, bd. 14, Odense Amts bebyggelsesnavne, s. 123.
21. Jf. omtale af husenes tilstand 19/5 1656 i tingprotokollen. En vanskelighed i ræsonnementet udgøres af den omstændighed, at johannitterne (Sct. Hans Klosters beboere) først er kommet til Odense 1279–80, jf. Vedel Simonsen.
22. Foredrag af dr. Erland Porsmose i Munkebo 17/9 1987.
23. Engelstoft: Munkebo Sogns Historie (se note 15).
24. Kertemindes privilegier 1441, Aktsstykker . . . Danmarks indre Forhold i ældre Tid, Odense 1841.
25. Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, i Uddrag, København 1896.
26. Idet antallet er forudsat nogenlunde uændret fra 1500- til 1600-tallet (optælling i 1664-matriklen).

27. Detaljer af tinghistorien: P. J. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 1940.
28. Gennemgang af Munkebos marknavne foretaget af professor J. Kousgård Sørensen. Lokalposten, Munkebo, nr. 26, 28 og 30, 1987.
29. Se note 15.
30. Jf. herredets tingbøger (se note 3).
31. Se note 24.
32. Professor Kousgård Sørensen angiver som en mulighed, at marknavnet »Killemerket« (Markbogen 1682) på Munkebos Kildebjergmark kan være fejl for »Kildemarked« (Lokalposten, Munkebo, nr. 26, 1987).
33. Politikens Danmarkshistorie, bd. 4, s. 154. Herrested fik 1353 stadfæstelse af love og købstadsrettigheder, som den fra gamle dage havde været i besiddelse af (Vedel Simonsen: Bidrag til Odense Byes ældre Historie, 1. 2, s. 49).
34. Oplysningerne om besejlingsforhold i Kerteminde fjord er givet af tidl. fisker i Munkebo Th. Clausen, Lindeøalléen 143, Munkebo.
35. Se note 28.
36. Hans Lunds segl synes at vise et redskab, muligvis et borsving, der så kan identificere ham som håndværker i byen.
37. L. S. Vedel Simonsen: Fyens Vilkaar i den saakaldte Grevens Feide, s. 95: »Oluff Gunnessen H. F. vtj Biereherret, Peder Olssen i Mvnkebo, hans Nielssen, Mogens henrickssen ibid. oc Knud ericssen i drystrup Langfredag«.
38. Se note 12.
39. Oplysning af Th. Clausen (se note 34), hvis farfar har fortalt om lejlighedsvis fund ved gravning i sin have det angivne sted omkring 1920.